

M. Gogacz

Kongres na temat spotkania kultur w filozofii średniowiecznej, Hiszpania, 5-12 września 1972

Studia Philosophiae Christianae 9/2, 266-276

1973

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Archiwów Husserla w Louvain — jednej o teorii znaczenia u Husserla, drugiej — o stosunku fenomenologii i ontologii¹³. Mario Sancipriano, z uniwersytetu w Turynie, porównywał poglądy Husserla i Bergsona na aktywność świadomości, zaś Hans Köchler z Innsbrucka mówił o dialektyce stosunku podmiotu i przedmiotu w fenomenologii transcendentnej. J. Morin z Moncton (Kanada) miał bardzo ciekawy odczyt o stosunku zmysłów i intelektu w ujęciu Maine de Birana.

Większość odczytów była na dobrym poziomie. Również dyskusja była na ogół dobra i rzeczowa. Wśród krótszych wypowiedzi warto wymienić H. Meyna z Hamburga, wykładającego w State University of New York w Albany, Dr. Kuspita z University of North Carolina, oraz świadczącą o doskonałej znajomości teorii literatury Ingardena wypowiedź teoretyka literatury, dr Liselotte Gumpel z Minnesoty.

A. Póttawski

*Kongres na temat spotkania kultur w filozofii średniowiecznej,
Hiszpania, 5—12 września 1972*

1. Cel i organizacja kongresu

Międzynarodowe Towarzystwo do Badań nad Filozofią Średniowieczną (*Société Internationale pour l'Etude de la Philosophie Médiévale*), założone w 1958 r. z siedzibą w Louvain, zorganizowało piąty z kolei kongres, poświęcony tym razem zagadnieniu „spotkania kultur w filozofii średniowiecznej”. Kongres odbył się w dniach od 5 do 12 września 1972 w Hiszpanii, ponieważ właśnie Hiszpania była w średniowieczu terenem spotkania kultury łacińskiej z kulturą arabską i żydowską.

W kulturę łacińską, kształtowaną głównie przez teksty Ojców Kościoła, stoików i poetów rzymskich, Pseudo-Dionizego Areopagity, *Organonu* Arystotelesa, przekładów i pism Boecjusza oraz encyklopedii Kasjodora, Izydora z Sewilli, Czcigodnego Bedy, a więc w neoplatonizm średniowieczny, czerpany z przekazów pośrednich, kultura arabska i żydowska — poprzez Instytut Tłumaczeń w Toledo — wносиły wprost źródłowe teksty Proklosa w wersji *Księgi o przyczynach*, Plotyna przez *Teologię Arystotelesa*, precyzyjną metafizykę Arystotelesa w ujęciach Awiceny i Awerroesa razem z ich wielkiej miary prze-myśleniami, także myśl Alfarabiego, Algazela, Awicebrona, Majmonidesa.

¹³ J. N. Mohanty, *Edmund Husserl's Theory of Meaning*, 2nd ed. Den Haag 1969. „Phaenomenology” Vol. 14, oraz *Phenomenology and Ontology* den Haag 1970, „Phaenomenologica” Vol. 37.

Aby umożliwić uczestnikom Kongresu zetknięcie się z konkretnymi śladami kultury łacińskiej, arabskiej i żydowskiej, sesje Kongresu odbyły się w Madrycie, Kordobie i Granadzie. Krótkie wyjazdy do Eskorialu i Toledo pozwalały uzupełniać obraz dokumentów średniowiecza. W Madrycie Instytut Kultury Hiszpańsko-Arabskiej dawał okazję zorientowania się w stanie i organizacji badań nad wkładem kultury arabskiej w kulturę europejską. W Eskorialu można było oglądać piękne rękopisy średniowieczne na wystawie specjalnie przygotowanej dla Kongresu. W pamięci pozostał na przykład rękopis Awicenny, czwarta wersja jego metafizyki, mianowicie *Iszarat wa-t tanbihat*; także rękopisy Henryka z Gandawy: na przykład komentarz do *Metafizyki* Arystotelesa i komentarz do *Liber de causis*. W Toledo oglądało się synagogę, w której w XII wieku bywał Majmonides, także katedrę gotycką, do której przychodzili chrześcijańscy uczeni z Instytutu Tłumaczeń. Właśnie w Toledo w XII wieku Gerard z Kremony dokonał przekładu z arabskiego na łacinę — studiowanej teraz w ATK — sławnej *Księgi o przyczynach*. Toledo udostępniło kulturze europejskiej wszystkie wybitne teksty arabskie. Toledo przyciągało uwagę mediewistów, skupiało sympatię i podziw. Okazało się jednak, że Kordoba jest piękniejsza. Nadzwyczajny urok arabskiego starego miasta, w którym przebywał i tworzył Awerroes, bajkowa — w arabskim stylu dzielnica żydowska, słynny meczet z tysiącem kolumn, Alkazar królów chrześcijańskich, ruiny pałacu kalifa w Medina Zahara i w tych ruinach spontaniczna recytacja pierwszej sury Koranu, wykonana w jednej z grup zwiedzających przez sławnego prof. I. Madkour z Kairu i mgra J. Wróbla z ATK, powodowały, że Kordoba dystansowała urodą wielkość historyczną Toledo. W Granadzie Kongres był gościem Uniwersytetu, a przedmiotem podziwu stała się zachwycająca Alhambra, zachowany pałac sułtański.

Głównym celem Kongresu, ujawniającym się w sesjach plenarnych i sekcyjnych, było zaprezentowanie i przedyskutowanie wyników światowych badań nad wkładem kultury arabskiej i żydowskiej w łacińską kulturę Europy. Okazało się, że wpływ ten jest wielonurtowy i o różnym nasileniu w różnych okresach dziejów kultury europejskiej. że myśl arabską w wersji neopłatońskiej *Księgi o przyczynach*, metafizyki Awicenny i Awerroesa można wykryć nie tylko w średniowieczu. Dodajmy, że jej ślady napotykamy nawet w tomiźmie egzystencjalnym, a także, co było tezą mojego komunikatu, w tekstach Mikołaja Kopernika. Nie dziwi to, gdy się pamięta, że w tych latach, w których Kopernik był studentem na Uniwersytecie Krakowskim, wykładano właśnie *Księgę o przyczynach*.

Organizacja Kongresu ujawniła realizowanie się także dalszych ce-

łów Kongresu, zaplanowanych bardziej, być może, przez Komitet Wykonawczy Kongresu, niż przez Międzynarodowe „Société”. Obok bowiem celu naukowego wyraźnie jawił się cel osobistego spotkania mediewistów i cel zaprezentowania piękna Hiszpanii.

Przewodniczącym Komitetu Wykonawczego Kongresu był prof. M. Cruz Hernandez, sekretarzem — prof. S. Gomez Nogales.

Uczestnicy Kongresu mieszkali w hotelach tych miast, w których odbywały się sesje naukowe. W Madrycie obrady toczyły się w gmachu Wydziału Filozofii i Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Madryckiego, w Kordobie w gmachu Władz Miejskich, w Granadzie — na Uniwersytecie, zajmującym gmach dawnego Szpitala Królewskiego.

Zorganizowano więc Kongres w ten sposób, że jego uczestnicy mogli dyskutować doniosłe zagadnienia naukowe, wymieniać swoje doświadczenia na spotkaniach towarzyskich, poznać rzeczywiście piękny kraj, jego kulturę intelektualną, muzykę, zbiory dzieł sztuki, zabytki architektury i bieżący rozwój gospodarczy.

2. Przebieg Kongresu

a) Otwarcie: Mowę powitalną w dniu otwarcia Kongresu, 5 września, wygłosił w języku hiszpańskim wiceprzewodniczący Komitetu Wykonawczego prof. José Antonio Garcia-Junceda z Madrytu. Odpowiedział mu dłuższym przemówieniem w języku łacińskim przewodniczący Międzynarodowego „Société” prof. R. Klibansky z Montrealu. Należy dodać, że oficjalnymi językami Kongresu był hiszpański, francuski, angielski, niemiecki i włoski. Wykład inauguracyjny po hiszpańsku wygłosił przewodniczący Komitetu Wykonawczego prof. M. Cruz Hernandez z Salamanki na temat: „Filozofia Ibn Hazma i spotkanie różnych kultur w Hiszpanii muzułmańskiej XI wieku”. Oficjalnego otwarcia Kongresu dokonał przedstawiciel Głowy Państwa. Po jego przemówieniu odbył się coctail, prezentujący potrawy kuchni hiszpańskiej, paniom wręczano bukietki kwiatów, panom rozdawano papierosy. Nastąpiły pierwsze prezentacje, spotkania znajomych z poprzednich kongresów. Po południu przystąpiono do obrad.

b) Sesje plenarne. Właściwa praca kongresów odbywa się zwykle na sesjach sekcyjnych, podejmujących zagadnienia szczegółowe. Mniejsza grupa osób sprzyja dokładniejszej wymianie myśli i często umożliwia rzeczową dyskusję. Można to wszystko powiedzieć o ciekawych posiedzeniach dziesięciu sekcji tematycznych Kongresu w Hiszpanii. Należy jednak stwierdzić, że wbrew oczekiwaniom sesje plenarne były zaskakująco owocne i ciekawe. Stanowiły nie tylko prezentację i rozwinięcie głównego tematu Kongresu. Były rzeczywistym spotkaniem,

a nawet starciem się różnych orientacji badawczych, różnych stanowisk metodycznych, prezentacją różnorodnego ujęcia dziejów myśli filozoficznej. Organizatorzy Kongresu uzyskali ten efekt wprowadzając na sesję plenarną obok wykładu także kilka krótkich koreferatów. Spór między prelegentem i przygotowanymi „komentatorami”, toczący się na oczach całego zjazdu, mobilizował do włączenia się w dyskusję i do długich jeszcze kularowych rozmów.

W pierwszym dniu Kongresu na plenarnej sesji popołudniowej wykład pt. „Pojęcie filozofii w wiekach średnich” wygłosił prof. F. van Steenberghen z Louvain. Sesji przewodniczył prof. R. Klibansky. Koreferaty wygłosili: prof. T. Gregory z Rzymu, prof. S. H. Nasr z Teheranu, prof. J. N. Theodorakopoulos z Aten i prof. P. Vignaux z Paryża.

F. van Steenberghen sformułował tezę, że wieki średnie stanowią ciągły wysiłek coraz pełniejszego zrozumienia rzeczywistości i że osiągnęły ten cel w swoich wybitnych systemach filozoficznych. Stanowisko to ostro zaatakował T. Gregory. Zarzucił prelegentowi, że posługuje się błędną teorią „filozofii wieczystej”, że filozofia jest różna w poszczególnych okresach średniowiecza, że wyznaczają ją uwarunkowania społeczne i ekonomiczne. P. Vignaux łagodził spór przyznając obu mówcom część prawdy. S. H. Nasr ukazywał kształtowanie się pojęcia filozofii w środowiskach arabskich. J. N. Theodorakopoulos ukazywał ważność badań nad neoplatonizmem bizantyńskim.

Śluchając tej polemiki uświadomiłem sobie nie pierwszy już raz, że w badaniach nad filozofią średniowieczną doniosłą rolę odgrywa wiedza w zakresie średniowiecznych sposobów dowodzenia twierdzeń filozoficznych i wiedza na temat trafności metod badawczych dziś stosowanych w mediewistyce. Właściwie tylko Gilson śledził argumentację i błędy w analizach średniowiecznych. Wiadomo też, że wielu ujęć nie dostrzegał. Wiemy także, że w odniesieniu do tekstów średniowiecznych nie wystarcza sposób badań, jaki stosował M. de Wulf, M. Grabmann, że nie w pełni docieklive są analizy Gilsona. Aby je ulepszyć, aby odkryć „mechanizm” myślenia filozoficznego i jego dzieje na odinku średniowiecza, trzeba pilnować trafności pytań stawianych tekstom, i trafności sposobów uzyskiwania na nie odpowiedzi. Zapewnia to głęboka znajomość metafizyki i umiejętność posługiwania się hermeneutyką filozoficzną. Cieszyłem się więc, że obecny drugi rok filozofii w ATK podjął rok temu wysiłek samokształceniowy w dziedzinie poznawania metod badawczych w historii filozofii. Nabyłem przekonania, że słusznie pilnuję na pierwszym roku precyzowania różnic między filozofią, teologią, religią, światopoglądem, między metafizyką i szczegółowymi dyscyplinami filozoficznymi. Martwiłem się, że prof. F. van Steenberghen znając wiele faktów historycznych i metafizykę

średniowieczną nie operuje sprecyzowaną metodyką badań, że prof. T. Gregory mając jasny obraz pytań filozoficznych, zawężonych do problemu uwarunkowań, nie ujmuje statusu, roli, klimatu i sensu metafizyki średniowiecznej. Dyskusja nie mogła dać oczekiwanych wyników, jeżeli przystępując do trudnych problemów średniowiecznych dyskutanci nie widzieli wyraźnych różnic między metafizyką i teologią, między ideologią i nauką. F. van Steenberghen w swoich publikacjach pojmując filozofię średniowieczną jako całościowy pogląd na świat, T. Gregory utożsamia filozofię z ideologią. Zaprezentowana metodyka badań budziła niepokój o los mediewistyki, peszyła swym pozytywistycznym faktografizmem i platońską, całościującą kompilacją przemyśleń średniowiecznych w jeden obraz do końca rozumianej rzeczywistości. Nie był w stanie uciszyć zmartwień piękny wieczór w Eskorialu i kontakt z przesławnymi rękopisami.

Następne kolejne sesje plenarne były poświęcone zwartemu zespołowi zagadnień. 6 września prof. O. Amin z Kairu mówił o „Stoicyzmie w kulturze arabskiej i zachodniej myśli średniowiecznej”. Koreferat wygłosił prof. G. Verbeke. 7 września prof. A. Hyman z New Yorku rozważał „Judaistyczne koncepcje religijne i filozofię średniowieczną”. Jego wystąpienie komentował prof. E. Schweid z Jerozolimy. 8 września pani S. Van Riet z Louvain przedstawiła „Wpływy arabskie na hebrajską i łacińską terminologię filozoficzną średniowiecza”. Komentatorami wykładu byli: prof. G. Sermoneta z Jerozolimy i prof. L. Gardet z Tuluzy. 11 września już w Kordobie prof. S. Gomez Nogales z Madrytu referował temat: „Awerroes i filozofia łacińska”. Koreferat wygłosił prof. M. Kasem z Kairu. W tym samym dniu drugi odczyt przedstawił prof. S. Pines z Jerozolimy pt. „Majmonides i filozofia łacińska”. Komentował jego ujęcie prof. W. Kluxen z Bonn. 12 września w Granadzie prof. J. Vernet omówił „Wpływ astrologii arabskiej na kulturę zachodnią”.

Uczestnicy Kongresu śledzili więc na sesjach plenarnych poglądy na wkład w kulturę europejską arabskiego stoicyzmu, teologii judaistycznej, myśli Awerroesa i Majmonidesa, arabskiej astrologii, obserwowali zależność terminologii zachodniej od języka i przemyśleń uczonych arabskich. Zarysował się dość szeroki obraz zależności kultury filozoficznej i teologicznej średniowiecza Zachodniego od Arabów, którzy budzili myślenie zachodnie tekstami neoplatoników i Arystotelesa. Znajomość publikacji naukowych na te tematy pozwalała cenić syntezy prezentowane na sesjach plenarnych.

c) Sesje sekcyjne: Różnorodne tematy komunikatów specjalistycznych zgrupowano w dziesięć sekcji. Sekcje te obradowały przez dwa popołudnia: 6 i 7 września. W sumie wygłoszono na tych sesjach 69

komunikatów, co stanowi mniej więcej jedną piątą nadesłanych prac. Prace te zostaną opublikowane w tomie dokumentów Kongresu. Do wyłączenia zakwalifikowano te teksty, które bezpośrednio dotyczyły tematu spotkania kultur w średniowieczu. Nawet w tych wybranych komunikatach uderza różnorodność informacji. Dla przykładu wymienimy te tematy, które wiązały się z podejmowanymi przeze mnie badaniami: wpływ Seneki na anselmiańskie pojęcie Boga (C. Vinti), wpływ filozofii islamu i religijności żydowskiej na *Dialog* Abelarda (R. Thomas), filozofia jako hermeneutyka wiary w listach przeciw Abelardowi Bernarda z Chiaravalle (A. Pieretti), logiczna u Awicenny a metafizyczna u Tomasza z Akwinu różnica między istotą i istnieniem (C. Giacon), problem jedności formy substancjalnej u Tomasza z Akwinu i Awicenny (N. Ushida), jak Tomasz i Awerroes odczytali definicję duszy u Arystotelesa (G. G. Hana), awerroistyczna różnica między materią i możliwością w pismach Siger z Brabancji (L. Hödl), metoda negacji i analogia u Majmonidesa i Tomasza z Akwinu (J. J. Johnson), przekłady toledańskie jako spotkanie kultur (M. Brasa Diez), Orygenes w popularnej filozofii hiszpańskiego średniowiecza (J. E. Gracia), astrologia u Albumazara i Rogera Bacona (J. Agrimi i C. Crisciani), pojęcie istnienia u Alfarabiego (G. Anawati), recepcja i krytyka awerroistycznego hylemorfizmu w tekstach Tomasza z Akwinu (L. Oeing-Hanhoff), Dante i awerroizm (E. L. Fortin), Kopernik i Awerroes (R. Palacz).

Na każdą sesję sekcyjną przewidziano od trzech do czterech komunikatów. Zgodnie z przepisami, przyjętymi dla tych wystąpień, tekst nie mógł przekraczać 8 stron maszynopisu. Sekcja obejmowała tematy podobne lub dotyczące jednego autora. Tylko Rajmundus Lullus, Majmonides i Siger z Brabancji uzyskali osobne posiedzenia.

Sesje sekcyjne ujawniły bogactwo analiz, sprecyzowań, ciekawy zakres zainteresowań i prac, podjętych w badaniach nad średniowieczem.

Należy dodać, że obradowały ponadto Komisje Badań. Na Komisji Przekładów stan prac nad *Corpus platonicum* referował R. Klibansky, przekłady z arabskiego i greckiego na łacinę omawiała M. T. d'Alverny, badania nad średniowiecznymi przekładami hebrajskimi przedstawił G. Vajda. Prace Komisji do Badań nad Filozofią Islamu za ostatnich pięć lat omówił I. Madkour. P. Tombeur rozważał stan i możliwości użycia maszyn elektronicznych do publikacji i badania tekstów średniowiecznych. Sprawozdanie z badań nad powiązaniem myśli dalekiego Wschodu i myśli średniowiecznego Zachodu składał T. Izutsu. Problemy repertorium łacińskich komentarzy średniowiecznych do Arystotelesa referował G. Verbeke i L. Robles. Historię nauki i filozofii średniowiecznej omawiał M. G. Bean-Jouan.

Okazuje się, że dzień uczestników Kongresu był nie tylko pracowity, lecz że badania nad średniowieczem są wprost świetnie zorganizowane. Uczni pracują w zespołach, uzgadnia się program i tematy badań. Narastają wyniki znaczone publikacjami, z których niektóre są niezastąpionymi narzędziami badań. Koordynuje te prace Międzynarodowe Towarzystwo do Badań nad Filozofią Średniowieczną (SIEPM).

d) Walne zgromadzenie SIEPM: Każdy kongres filozofii średniowiecznej jest zarazem walnym zgromadzeniem Międzynarodowego „Société”. Przyjmuje się wtedy nowych członków „Société”, kontroluje się organizację badań, wybiera się nowe władze Towarzystwa. Na nadchodzące cztery lata przewodniczącym „Société” został wybrany prof. W. Kluxen z Bonn. Wiceprzewodniczącymi zostali: prof. S. Gomez Nogales i prof. P. Vignaux. Do kilkusobowego biura SIEPM został powołany z Polski doc. dr Z. Kuksewicz. Sekretarzem „Société” został ponownie mianowany prof. Ch. Wenin z Louvain. „Société” wchodzi w piętnasty rok działalności. O wszystkich pracach władz „Société”, o podejmowanych w świecie badaniach nad filozofią średniowieczną, o środowiskach naukowych, o publikacjach z zakresu mediewistyki, informuje wydawane przez sekretariat Towarzystwa w Louvain czasopismo pt. „Bulletin de Philosophie Médiévale”.

3. Uczestnicy Kongresu

Kongres nie tylko podejmował problem spotkania kultur w filozofii średniowiecznej, nie tylko śledził przejawy i połączenie kultur w architekturze, muzyce, języku Hiszpanii, lecz był także takim spotkaniem. Czterdzieści jeden narodowości, reprezentowanych na Kongresie, podejmujących te same badania nad filozofią średniowieczną europejskiego Zachodu, wносиło w całość zgromadzenia inne tradycje kulturalne, inne trudności językowe, metodyczne, wynikające z odrębności wykształcenia, wrażliwości, historii, właściwych krajom Azji, Ameryki, Europy. Duża grupa mediewistów z Japonii studiuje średniowiecze europejskie, aby nauczyć się badania własnej epoki średniowiecznej i aby prześledzić ewentualne związki i zależności między kulturami tak odległych kontynentów. Związki te zachodziły i stąd ich model może stanowić ciekawe doświadczenie w zagadnieniu pokojowych relacji między narodami. Biali i czarni przedstawiciele obu Ameryk mają wiele wspólnych spraw ze średniowieczną Hiszpanią. Uczni Francji, Hiszpanii, Egiptu i Iranu wspólnie prowadzą badania nad filozofią arabską. Pani Goichon odczytuje, wydaje i tłumaczy teksty Awicenny. Gardet, Cruz Hernandez, Madkour, Anawati badają poglądy filozofów

arabskich. Gomez Nogales zajmuje się Awerroesem. Pani d'Alverny i pani van Riet śledzą średniowieczne przekłady z arabskiego na łacinę i badają wpływ tych tekstów na język łacińskiej filozofii i teologii w średniowieczu. Verbeke wydaje łacińskie przekłady Arystotelesa. Interesuje się edycją Arystotelesa greckiego, syryjskiego, arabskiego. Gilson bada obecność filozofii arabskiej w poglądach mistrzów europejskiego średniowiecza. ATK organizuje badania nad dziejami esse, nad recepcją neoplatonizmu z *Liber de causis* w jej łacińskich komentarzach, nad historią filozoficznych koncepcji człowieka.

Spośród największych historyków filozofii średniowiecznej nie byli obecni na Kongresie: prof. Gilson i pani Goichon. Przybyli na Kongres: van Steenberghe, pani d'Alverny, Vignaux, Klubansky, pani Vanni Rovighi, Verbeke, Madkour, Anawati, Gardet, Cruz Hernandez, Swieżawski. Należy wymienić także takie nazwiska, jak Gomez Nogales, Gregory, Takada, Kluxen, Bataillon, Chatillon, Gadamer, Patten.

Młodszy historycy filozofii mogli spotkać swych mistrzów znanych im z okresu studiów, z lektur, z poprzednich Kongresów. Mistrzowie mogli śledzić kontynuacje ich umiłowanych badań, różnorodność inicjatyw, coraz znakomitsze wyniki poszukiwań naukowych.

Przerwy w obradach, a głównie uroczyste przyjęcia, wnosząc odpoczynek i momenty świąteczne w ciężkie dni pracy, były faktycznie ważnym i zaplanowanym forum osobistej wymiany myśli, projektów i doświadczeń. Toczyły się wtedy prywatne dyskusje, odbywały się spotkania naukowe na szczycie: wymiana poglądów między najwybitniejszymi w świecie historykami filozofii średniowiecznej. Przyjęcia były poza tym spotkaniem z pięknem, ponieważ odbywały się w najpiękniejszych w Europie ogrodach Władz Miejskich w Madrycie, w Alkazarze królów chrześcijańskich w Kordobie i w gmachu Senatu Kordoby, w Alhambrze zdumiewającej oświetlonymi salami z marmuru i alabastru i w średniowiecznym szpitalu królewskim, który dziś stanowi gmach uniwersytetu.

Kongres był ponadto i przede wszystkim spotkaniem uczonych, konfrontacją ich kultury intelektualnej, ich wyspecjalizowanych umiejętności badawczych, ich pełnego mądrości doświadczenia w dziedzinie badań nad historią filozofii średniowiecznej.

4. Udział Polaków z kraju

Z Polski obecnych było na Kongresie czternastu mediewistów. Z KUL-u przybyli: prof. dr Stefan Swieżawski i dr Jan Czerkawski. PÅN był reprezentowany najliczniej: doc. dr Zdzisław Kuksewicz, doc. dr Zofia Włodek, mgr Grażyna Rosińska, doc. dr Władysław Seń-

ko, doc. dr Mieczysław Markowski, dr Ryszard Palacz, dr Jerzy Korolec, doc. dr Jan Sulowski. Z ATK udali się na Kongres czterej mediewiści: ks. doc. dr Leszek Kuc, doc. dr Mieczysław Gogacz, mgr Tadeusz Klimski, mgr Jan Wróbel.

Pięciu Polaków z kraju wygłosiło komunikaty: doc. Kuksewicz mówił o nowym przedstawicielu z XIV wieku szkoły awerroistycznej w Erfurcie; mgr Rosińska przedstawiała znajdujący się w Krakowie tekst z zakresu astronomii uczonego arabskiego Nasir ad-Din at-Tusi; dr Palacz omawiał związki między poglądami Kopernika i Awerroesa; doc. Gogacz ukazywał obecność w *De revolutionibus* Kopernika poglądów i terminologii Plotyna, Awicenny, *Liber de causis*.

Miłym wydarzeniem dla Polaków było to, że prof. Gomez Nogales, sekretarz Komitetu Wykonawczego Kongresu, w wykładzie na sesji plenarnej w Kordobie omawiając filozofię Awerroesa wymienił imiennie mediewistów polskich jako grupę, której badania naukowe liczą się w świecie.

Osobną i ważną dla nas sprawą jest wkład w prace Kongresu przedstawicieli mediewistyki z ATK.

Z ATK wysłano na Kongres pięć komunikatów naukowych. Dwa tematy dotyczyły Kopernika, trzy — zagadnień związanych z *Liber de causis*. Zdecydowano się na Kopernika z racji obchodzonego w świecie roku kopernikowskiego, a tematy dotyczące *Liber de causis* charakteryzowały podejmowane w naszym środowisku badania nad recepcją neoplatonizmu. Ks. doc. L. Kuc mówił o problemach teologicznych w tekstach Kopernika. Doc. M. Gogacz przedstawił zawartą w *De revolutionibus* metafizykę Plotyna, Awicenny i *Liber de causis*. Mgr T. Klimski scharakteryzował koncepcje *esse* występujące w *Liber de causis* przedstawiając w ten sposób przemyślenia naukowego seminarium historii filozofii średniowiecznej w ATK. Mgr J. Wróbel omawiał zagadnienie *reditio ad seipsum*, centralną zasadę antropologii filozoficznej w *Liber de causis*, na przykładzie komentarza do tej książki Rogera Bacona. Mgr B. Ruciński scharakteryzował historię polskich badań nad *Księgą o przyczynach* od XV wieku do roku 1971.

Z zespołu komunikatów, wysłanych z ATK, na sesji sekcyjnej Kongresu został wygłoszony wykład M. Gogacza.

Mediewiści ATK uczestniczyli we wszystkich pracach Kongresu. Byli obecni na sesjach plenarnych, sesjach sekcyjnych, na walnym zgromadzeniu SIEPM. Realizowali zresztą nie tylko ten naukowy cel Kongresu. W pełni korzystali z celu, którym było spotkanie uczonych.

M. Gogacz oraz T. Klimski i J. Wróbel przeprowadzili następujące rozmowy naukowe: 1) z prof. I. Madkour na temat badań nad filozofią arabską i udziału w tych badaniach historyków filozofii z ATK. Cho-

dziło o ustalenie pilnych i ważnych zespołów zagadnień, którymi można by zająć się w naszym środowisku; 2) z prof. G. Anawati na temat zagadnień związanych z *Liber de causis*. Prof. Anawati tłumaczył ten tekst na język francuski. Jest zainteresowany naszymi pracami, dotyczącymi analizy problemów filozoficznych zawartych w komentarzach do *Liber de causis*; 3) z panią prof. S. Van Riet, która prowadząc w Louvain studium filozofii arabskiej interesowała się stosowanymi u nas sposobami kształcenia studentów w zakresie filozofii arabskiej. Przedyskutowaliśmy z panią Van Riet planowane w ATK tematy prac magisterskich i doktorskich; 4) z prof. S. Gomez Nogales na temat wymiany książek i kontaktów naukowych z Instytutem Kultury Arabsko-Hiszpańskiej w Madrycie.

Rozmowy te, w jakimś stopniu organizowane, nie wyczerpują wszystkich rozmów naukowych, które przeprowadzono w podróży, na przyjęciach, podczas wspólnych posiłków lub w przerwach między wykładami. Do ważniejszych i ciekawszych należą rozmowy z profesorami: Klibansky, Kluxen, van Steenberghen, Gardet d'Alverny Vanni Rovighi, Bataillon, Verbeke.

Należy dodać, że historycy filozofii ATK przy okazji podróży na Kongres odwiedzili także Rzym i Paryż. W Rzymie zapoznali się z księgozbiorem „Biblioteca Universitaria Alessandrina” oraz z organizacją badań i ze zbiorami mikrofilmów w znakomitym „Pontificio Istituto degli Studi Ecclesiastici”. Podczas krótkiego pobytu w Paryżu skupił uwagę Wydział Filozoficzny w „Institut Catholique”.

5. Problem zainteresowania średniowieczem

Kongres Filozofii Średniowiecznej w Hiszpanii uświadomił uczestnikom i organizatorom, że mediewistyka zaczyna być traktowana w świecie nie tylko jako prywatne zainteresowanie ludzi dość wątpliwą egzotyką, lecz że staje się dziedziną badań, koniecznych dla zrozumienia tego, co dzieje się w kulturze umysłowej naszych czasów. Okazuje się bowiem, że kultura europejska nie jest bezpośrednią kontynuacją dorobku myślowego Greków i Rzymian, lecz że swoją odrębną wersję zawdzięcza pytaniom i dyskusjom, które podjęli uczeni na dworze Karola Wielkiego. Wychodzili oni z dostępnego im stanu wiedzy, opartej na zawartości bibliotek, w których znajdowały się teksty i przekłady Boecjusza, poetów rzymskich, encyklopedie i pisane według wzorów rzymskich podręczniki, potrzebne do nauczania według programu *trivium* i *quadrivium*. Wydaje się, że pierwszym naukowym poszukiwaniem, formułowanym w Zachodniej Europie, był spór Fredegisusa z Agobardem na temat pojmowania nicości. Fredegisus za Platonem

traktował nicosć jako bezkształtną materię, z której powstały cztery żywioły oraz dusze ludzkie. Agobard widział w takim ujęciu niebezpieczeństwo tezy o preegzystencji dusz. Dzieje się to w ósmym wieku po Chrystusie. Problem nie wygasa. Ratramnus z Corbie dyskutuje zagadnienie duszy pytając, czy dusza jest przestrzenna. Dyskutuje także teorię znaku przeciwstawiając się stanowisku Paschasiusa. W związku z zagadnieniem duszy i znakami, którymi się posługuje, wybucha następny spór o przeznaczenie między Gottschalkiem i Hinkmarem. Głos w tej sprawie zabiera Eriugena. I jesteśmy dopiero w wieku dziewiątym. Teoria znaku prowadzi z kolei do słynnego sporu o pojęcia powszechne. Wyłania się z tego sprawa relacji między rozumem i wiarą. Zmudne poszukiwania różnicy między tymi dziedzinami poprzez zagadnienie podziału nauk prowadzi szkoła Saint Victor. Temat ten pozostał w całej twórczości naukowej średniowiecza, zresztą i dzisiaj jest swoście aktualny. Rozwiązywano zagadnienia posługując się metodą dialektyki, później metodą negatywnego tworzenia pojęć. Gdy uświadomiono sobie wyraźnie odrębność zagadnień filozoficznych zauważono, dopiero zresztą w trzynastym wieku, że cała filozofia ma tę wersję, którą znaleziono w tekstach Awicenny lub w *Liber de causis*. Wpływ filozofii arabskiej, w ogóle nie zauważony, był więc wcześniejszy niż znajomość pism filozofów i teologów arabskich.

Do dzisiaj posługujemy się dialektyką w analizie problemów filozoficznych, do dzisiaj w kulturze umysłowej niepokoi problem duszy i pierwszej przyczyny bytu, jeszcze dzisiaj nie widzimy jasno różnicy między filozofią, teologią, światopoglądem i zespołem nauk szczegółowych. Znajomość dziejów rozwiązywania tych problemów, znajomość ich kontynuacji w europejskiej kulturze umysłowej, pozwala uzyskać zespół narzędzi, które mogą ułatwić znalezienie odpowiedzi. Zresztą sama znajomość struktury kultury, obecność w niej głównych pytań i wątków problemowych, podobnie jak znajomość całego organizmu dla leczenia chorego organu, pomaga w ustaleniu miejsca danych zagadnień w „organizmie” kultury i stwarza możliwość trafniejszego ich rozwiązania.

Do dzisiaj obecne w kulturze umysłowej Europy wątki, formułowane przez uczonych dawnej Galii, przez uczonych arabskich, zarówno w filozofii, teologii jak i w medycynie, architekturze, plastyce, muzyce, do dzisiaj np. w tomizmie sprawiąjące trudność ujęcia, wniesione przez Awicennę (problem punktu wyjścia w metafizyce, zagadnienie istnienia, sposób dowodzenia istnienia Boga), powodują, że dziś podejmowanych problemów, stanowiących kulturę umysłową, nie można rozwiązać bez znajomości ich dziejów, których początkiem jest średniowiecze.

M. Gogacz